

ADATTÁR

GROTTE ANDRÁS

KÍSÉRLET NÉHÁNY MAGYARORSZÁGI ÖTVÖSJEGY FELOLDÁSÁRA XVIII.

Korábbi közleményeim folytatásaként magángyűjteményekben és a műkereskedelemben talált új ötvösjegyeket, illetve jegyváltozatokat kívánok bemutatni, és megkísérlem az új jegyek feloldását. A már közölt jegyek esetében most is általában Kőszeghy Elemér jegykönyvére,¹ a pest-budai jegyeknél pedig P. Brestyánszky Ilona munkájára² hivatkozom a jegy ottani folyószámával.

Pest

Még 2003-ban közöltem Schmidt Ferenc B:324 mesterjegyének olyan változatát, ahol a betűk kisebbek, nem töltik ki a keretezést.³ Most a műkereskedelemben és magángyűjteményekben ennek a jegynek egy olyan változatát találtam, amelynél a keret felső fele íves.

Az interneten publikálták egy brünni árverés anyagát, amelyben szerepelt egy 1822-es pesti próbajegyű empire kanna eddig ismeretlen mesterjeggyel.⁴

A jegy – a betűk alapján – Blettl József jegye lehetne, aki azonban 1814. július 13-án meghalt.⁵ Blettl a B:235 jegyen kívül több, ettől eltérő jeggyel is jelezte tárgyait,⁶ így bármikor számítani lehetett

újabb jegyváltozat felbukkanására. A fenti jegy monogramja más pesti mesteré nem lehet, így csak arra gondolhatok, hogy az özvegy, egy műhelyvezető legény segítségével, tovább vezette a műhelyt, mert amíg újra férjhez nem ment, erre joga volt. Megtartva a mesterjogot, volt férje jegyével jelezte az elkészült munkákat. Hogy ez meddig tartott, további kutatást igényel, de ha a próba nem hamis, úgy a mesterjegy is hiteles lehet. Ezt csak újabb tárgyak előkerülése erősítheti meg.

2016-os budapesti árverésen ezüst szerencsepatkó bukkant fel.⁷ Az 1858-as pesti próbajeggyel és PESTH városjelzéssel jelzett patkón Nehrhaft Antal új, kiírt mesterjegye volt.

NERHAFT

Bár a katalógus szerint a patkón tulajdonosi vésetek láthatók, valójában a felirat: „Labrador” és „2 éves S. cs.” inkább „viselőjére”, egy kétéves sárga csikóra(?) utalhat, és egy esetleges versenygyőzelem emlékére készülhetett, vagy emlékül a kedves társ elvesztésekor. Nehrhaft Antaltól korábban már írtam,⁸ ismertette életrajzi adatait is, születésének pontos dátumát azonban csak most sikerült megtalálni. Eszerint a Fejér megyei Csurgón született 1820. május 4-én.⁹

Arad

Arad ötvösjegyeivel (próbajegyek, mesterjegyek) már többször foglalkoztam.¹⁰ Újabb jegyváltozatokkal érdemes újra visszatérni.

Egy budapesti magángyűjtemény kávéskanalára Schönwald Noé korábban közölt kiírt, szögletes keretbe írt mesterjegye¹¹ mellé 1852 évszámú új próbajegy került.

Ugyanitt láttam egy bütykös végű nyéllal készült evőkanalat is, melyen új aradi próba és egyelőre feloldatlan IK mesterjegy volt.

Egy másik budapesti magángyűjteményben a 19. század közepére keltezhető K:12 aradi próbajegyhez hasonló jeggyel jelzett kávéskanalón szögletes keretben „BÖHM A” mesterjegy volt.

Áttekintve az adott monogrammal rendelkező ötvösöket, csak a székesfehérvári Böhm Ágostont és a Fülöpszálláson működött Böhm Adolfot találtam. Böhm Ágoston Székesfehérváron élt, ahova a poroszországi Schwerinből érkezett. Már 1815-ben polgárjogot kapott, és a kérdéses időben már valószínűleg nem élt.¹² Böhm Adolf a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (illetve jogelődje) 1865. június 5-i nyilvánításában a Jász-Nagykunfélegyháza, Fülöpszálláson élő nőfelnő aranyműves.¹³ Lehet, hogy Aradról került oda? Ez még további kutatást igényel.

Baja

Andreas Schönberger 1841-ben Pesten „Emlékönyvet” adott ki az 1840. május elsejei bajai tűzvészről.¹⁴ Szerzőjének ez az egyetlen nyomtatásban megjelent munkája,¹⁵ ezért bátran azonosíthatjuk Schönberger András bajai ötvösmesterrel. A könyvben a tűzvész leírásán túl, amelyet az égést ábrázoló egész oldalas könyvismertető melléklettel is szemléltet, név szerint ismerteti a károlyhíttásra adakozókat és a város helyzetének bemutatására statisztikai adatokat is közöl. Ismerteti a városban működő céheket és a mesteremberek számát,¹⁶ sajnos itt már név nélkül. Felsorol többek közt öt arany és ezüstművest, 1-1 sárgaréz- és sárgarézöntőt, két rézművest, hat gombkötőt, két órát, sőt egy rajztanítót (Zeichenmeister) is.

Ki lehet az említett öt arany- és ezüstműves? Mindenekelőtt a korábbi tanulmányaimból is ismert Schönberger András és Sepp Ferenc, akiknek munkásságát is bemutattam,¹⁷ és alább még ki egészítem. 1840-ben még dolgozhatott az 1828-as összeírásban szerepelt Pojerszanovits Demeter.¹⁸ A 46 éves Michelsen Vilmos 1843. február 26-én halt meg.¹⁹ 1858. október 14-én vette feleségül Baján a 37 éves özvegy Jonas Podwinetz bajai lakos a gyulafehérvári Israel Reiß ötvös 23 éves leányát, Karolinát.²⁰ Bár ez utóbbi korábbi bajai tevékenysége bizonytalan, valószínűleg ők ötven voltak ötvösök Baján a tűzvész idején. Sajnos az utóbbi három ötvös munkássága eddig még teljesen ismeretlen, további kutatást igényel.

Egy budapesti magángyűjteményben hegyes végű nyéllal készült kávéskanalón a már korábban közölt 13-as próbajegy mellett a K:26 jegyhez hasonló, kurzív AS mesterjegy bukkant fel, de itt ketős keretben.

Ugyanez a mesterjegy 2016-ban a budapesti műkereskedelemben a korábban közölt „I” névbetű mellett teljesen új, szokatlan alakú próbajegy mellett bukkant fel egy kisméretű kávéskanalón.

Schönberger K:26 mesterjegye új próbajeggyel együtt szerepelt egy hegyes végű nyéllal készült kávéskanalón budapesti magángyűjteményben.

Ne gondoljuk azonban, hogy Schönberger munkássága kimerült a kanalak gyártásával. Korábban már említettem egy kávéskannáját az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből (Lt.sz.: 60.113), amelyet Belgrádban és Brüsszelben is kiállítottak. Képét most közlöm. (1–3. kép) Ugyancsak teljesen új oldalát mutatja egy filigrán judaika illatszertartó (Besomimbehälter), melyet három másik hasonló tárggyal együtt árvereztek el Bécsben.²¹ Sajnos csak „csoportképen” tudom bemutatni. (5. kép)

Sepp Ferenc új mesterjegyét találtam egy budapesti magángyűjtemény evőkanalán K:23 próbajegy és BAJA helybélyeg mellett.

1. Kanna. Baja, 1820 körül. Andreas Schönberger. Budapest, Iparművészeti Múzeum, ltsz.: 60113.

Ugyancsak Sepp új mesterjegye bukkant fel egy lapát formájú nyéllel készült kávéskanálon K:24 próbajegy és BAJA helybélyeg mellett.

2-3. Jegyek Andreas Shönberg kannáján

A budapesti műkereskedelemben forgott 2009-ben egy cukordoboz, amelynek tetején egy fekvő kutya volt a fogó, a kulcslyuk körül rombusz alakú vésett dísz volt. A BAJA helybélyeg mellett mesterjegy nem volt, csak egy új típusú próbajegy.

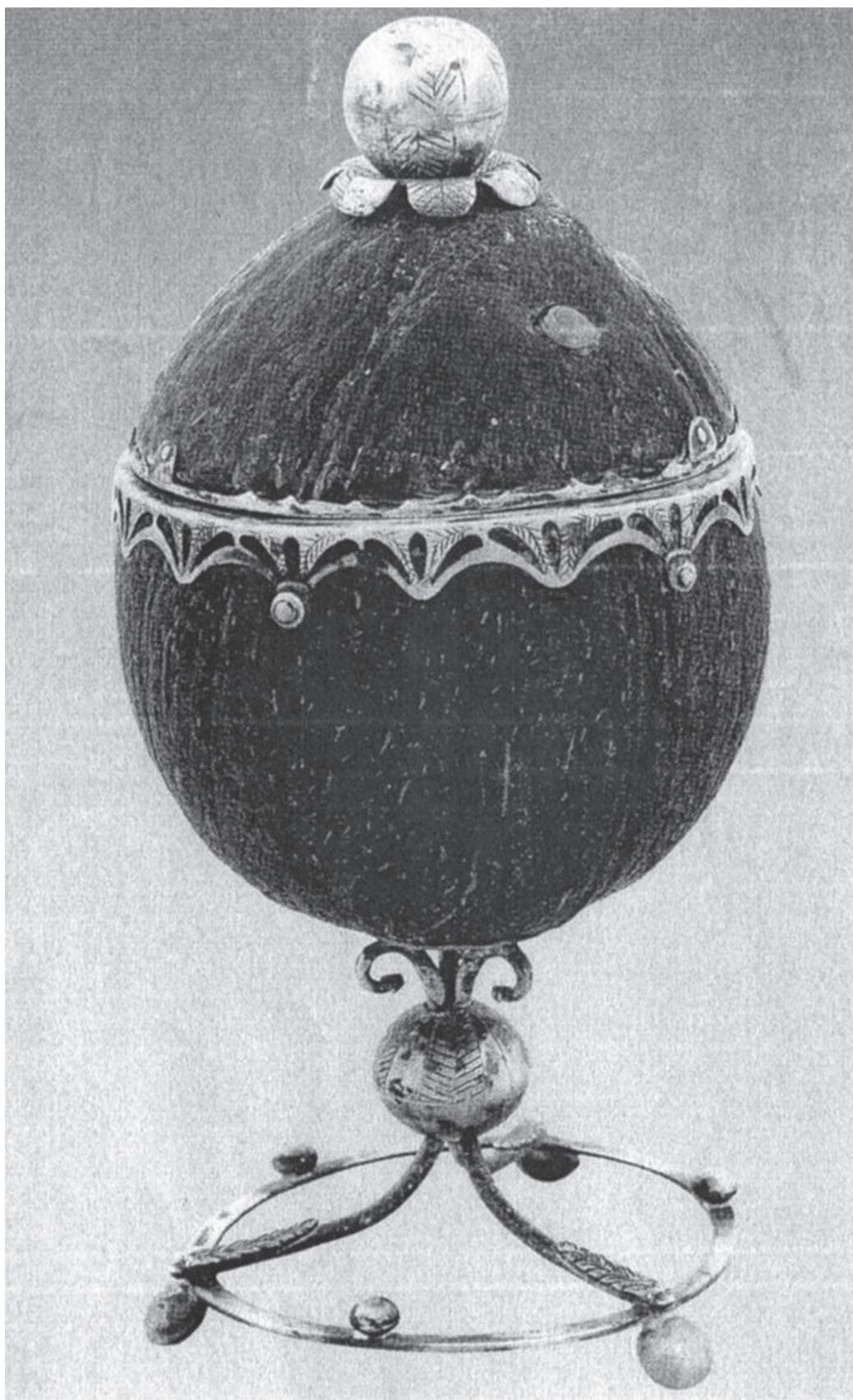
A műkereskedelemben fordult elő egy K:24 próbajeggyel jelzett kávéskanál is, melyen feloldatlan CB5 vagy GBS nagyon kopott mesterjegy volt.

Ez még további kutatást igényel.

Bártfa

Gustav Westher bártfai ötvös 1815-ben született. Johann Gemzánál volt inas Késmárkon az 1830-as években, majd 1847-ig Krakkóban dolgozott. 1848-ban lett mester Bártfán. 1885-ben halt meg. A mester adatait fia, N. Westher bártfai kereskedő közölte Kőszeghyvel, aki ekkor a család tulajdonában 1848-as 20 Kr-os érmével készült, K:34 próbajeggyel és GW (K:38) mesterjeggyel ellátott kanalat, és ugyanilyen próbajeggyel, de valószínűleg aranyra készült, kisméretű „W” (K: 39) mesterjeggyel későbbi formájú evőeszközt talált.²² 1848-as 20 Kr-al készült

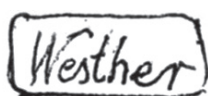

4. Esztrogtartó. Bártfa, 1850 körül. Gustav Westher
(Villás Galéria és Aukciósház. 41. Festmény és műtárgyárverés [Debrecen, 2012. december 8.], 207. sz.)

érmes kanál van a Magyar Nemzeti Múzeumban is, amit Belgrádban és Brüsszelben is kiállítottak.²³ Sőt, ezekkel a jegyekkel (K:34 és 38) egy magángyűjteményben is láttam 1848-as 20 Kr-al készült kanalat, valószínűleg az előzőekkel azonos készletből. Ugyanebben a gyűjteményben azonban volt egy hegyes végű nyéllel készült kávéskanál is, a K: 39 mesterjegy mellett új próbajeggyel.

Ugyanez a próbajegy egy másik magángyűjtemény hegedűfazonú nyéllel készült evőkanálán is feltűnt, Westher új, kiírt mesterjegye mellett.

Kiírt, de Westher más keretezésű, sajnos nagyon kopott, mesterjegyével és K:34 próbajeggyel Debrecenben került árverésre egy kókuszdióból készült esztrogtartó.²⁴ (4. kép)

Eszék

Egyik korábbi tanulmányomban közöltem egy magángyűjtemény kávéskanáljáról egy próbajegyet, melyet Eszék (itt ugyancsak közölt) címerének motívumaiból – híd, közepén szentély, kardot tartó kar – alakították ki, és feltételeztem, hogy ez Eszék próbajegye volt.²⁵ Sajnos a vele együtt felbukkant „KS” mesterjegyet nem sikerült feloldani.

Jó fél évtizeddel később ugyancsak magángyűjteményben láttam egy hegyes végű nyéllel készült kávéskanalat, melynek próbajegyét szintén az eszéki címer elemeiből alakították ki, a kardot tartó kéz nélkül, az előbbinél sokkal elvontabb formában. A kanál „AA” mesterjegyét most sem sikerült feloldani.

Bár feltételezem, hogy mindkét esetben Eszék próbajegyéről van szó, és alkalmazója eszéki ötvös

5. Négy illatszertartó (besomim). Az egyik: Baja, 1820 körül. Andreas Schönberger (Dorotheum Kunstauktion. Silber [24. November 2015.], Nr. 04.)

volt, mindaddig, amíg a mesterjegyeket nem sikerül feloldani, ez csak feltételezés marad.

Azonban biztosan Eszéken készült az a hegedűfazonú nyéllel készült evőkanál (egy másik magángyűjteményben), amelynél a város nevét már a próbajegy tartalmazza.

Az „AW” mesterjegy is feloldható. Ez az 1865-ben Pécsett házassági tanúként szerepelt Aloisius Verovszky eszéki ötvös jegye lehetett,²⁶ aki még az 1862-es és 1870-es címtár szerint is még Eszéken dolgozott. Verovszky Alajos valószínűleg az 1828-as összeírásban említett Verovszky Ferenc eszéki ötvös fia volt, aki viszont a székesfehérvári, de Pesten is bejegyzett, Georg Willibald Werovszky ötvös fia volt. A Győrött inaskodó Werovszkyakról írtam az említett 1996-os tanulmányban. Az akkor írtakat azzal egészíteném ki, hogy az 1748-ban felszabadult Josef Werovszkyról továbbra sem tudok semmit, de az 1748–1754 között Győrött inaskodó Franciscus Wirofsky 32 évesen Pesten halt meg 1767. szeptember 20-án.²⁷ Georg Verovszky és Anna Maria Tanin fia, Franciscus Xav. Verovszky, a későbbi eszéki ötvös, 1781. április 23-án született Székesfehérváron.²⁸ Apjánál volt inas a pesti bejegyzés szerint 1800. október 7-től.²⁹ Szülei házassági bejegyzését nem találtam meg, azonban Georg Verovszky 68 évesen 1811. április 30-án, felesége 64 évesen 1808. augusztus 22-én halt meg.³⁰

Győr

Egy amerikai online árverés (e-bay.com 2016 elején) adatai között bukkant fel egy üvegbetétes sótartó Győr 1830-as próbajegyével (K:720) és Joannes Nepomuk Hügel új mesterjegyével. (6. kép)

6. Fűszertartó üvegbetéttel. Részletek.
Győr, 1830. J. N. Bügel (e-bay.com, 2016 eleje)

Hügel életrajzi adatait korábban már közöltem,³¹ most csak egy újabban előkerült adattal egészíteném ki. Joannes Hügel aurifaber magister Jaurinensis és Anna Pollender 1832. október 20-án kötött házasságot Pesten, a Belvárosban.³²

Nemrégiben két budapesti magángyűjteményben láttam Ortner Márton kiírt ORTNER (K:776A) mesterjegyének újabb változatát egy-egy, lapátszerű nyéllal készült kávéskanálon. Míg a korábbi változat mérete 10×2 mm-es volt, ennek mérete csak 5×1 mm. Mindkét kanálon Győr 1848-as próbajegye (K:724) és a Kőszeghynél nem szerepelt „R” évbetű volt.

ORTNER

Korábban Christian Raab több mint tizenötféle mesterjegy-változatát gyűjtöttem össze és közöltem.³³ Felbukkant újabban, több gyűjteményben is, hegyes végű nyéllal készült evőkanál a K:753 mesterjegyhez hasonló jegy, de ezeken az R betű indító szára messze túlnyúlik a betűn.

A kanalakon A évbetű (K:735) és kopott, talán 1823-as próbajegy is volt.

Egy budapesti ötvösműhelybe javításra adtak be még 2012-ben egy gyertyatartót. A győri K:711 próbajegyű, a 18. század végén készült gyertyatartóra J. G. Hentsch K:747 mesterjegye betűinek rajzával megegyező, de más keretezésű jegyet ütöttek.

Ugyancsak Hentsch mesterjegye, a K:748 számú található egy magángyűjtemény kosárkáján M évbetűvel és fordított rajzú (!) címeres, még évszám nélküli próbajeggyel.

Joannes Waas K:757 mesterjegyének új változatát találtam két kanálon győri 1819-es évszámú, de a K:717 próbajegyűtől eltérő rajzú próbajegy (a címer alul csúcsos!) mellett.

Kassa

Fröhlich Károly 1819. június 30-tól volt inas Kassán Hanff Jánosnál. 20 évesen, 1824. április 10-én szabadult fel. A kassai mesterjogot 1835-ben szerezte meg, 1855-ben pedig első céhmester (Obervorste-

her) lett.³⁴ Három inasát ismerjük: a Szepes megyei Michaelsdorfból származott Bugsch Gusztáv Sámuel (1847–1851), a Varsóban született Gern Lajos Ferdinándot (1851–1857) és a Szepes megyei Dvorcából jött Köhler Károlyt (1851–1862).³⁵ Szerepelt az 1862-es és 1870-es címjegyzékekben is.³⁶ Fröhlich Károly munkái megtalálhatók köz- és magángyűjteményekben, gyakori szereplők árveréseken és a műkereskedelemben is. Tárgyait, eddigi tudásunk szerint, kétféle mesterjeggyel jelezte (K:908, K:909), melyek csak a „KF” után tett pontban térnek el. Legutóbb több, lapát alakú nyéllal készült, 1844-es próbajeggyel (K:839) jelzett kávéskanálon a K:908 jegy olyan változata került elő, melynél a két betű alul teljesen össze van kapcsolva.

Nagyon valószínű, hogy ez a jegy már korábban is előfordult, csak nem figyeltek fel arra, hogy ez eltér a K:908-tól.

Liptószentmiklós

Paulus Kupecz besztercebányai ötvösmester 1805. szeptember 1-jén inasának szegődött Petrovics Györgyöt, de idejét már június 1-től számították. 1810. május 20-án szabadult fel.³⁷ 1826. április 16-án kérte a céhet, hogy vegye kebelébe, mint Liptószentmiklóson lakó és működő Landmeistert. Kérését teljesítették. Ezután kérésére a céh 1826. július 9-én felszabadította öccsét, Andreas Petrovicsot, aki bátyjánál már négy évet töltött tanulásban.³⁸ Petrovics András alábbi tárgya alapján Liptószentmiklóson élt és működött. Bár közelebbi életrajzi adatot egyelőre nem találtam, de szerepelt az 1862-es és 1870-es címjegyzékekben Liptószentmiklóson.

Budapesti magángyűjteményben láttam egy hegyes, bütykös nyéllal készült evőkanalat Liptószentmiklós új, típusa alapján az 1840–1860-as évekre keltezhető próbajeggyel és „AP” alakban feloldható mesterjeggyel.

A mesterjegy Petrovics András jegye lehet.

Körmöcbánya

A kölni Lempertz Auktionshaus egyik 2016-os árverésén egy érdekes céhpohár került kalapács alá.³⁹ Az egyik oldalán a csizmadia-céh jelvényeivel díszített pohár áttellenes oldalát a 18. század eleji ötvös próbajegy (félkerék fölött „C” betű) felnagyított, vésett rajzával díszítették az 1728-as évszám mellett. A céhjelvények mellé az egykorú csizmadia céhmesterekre utaló díszes „AK” és „AF” monogramokat vésték. Ide ütötte be kétszer mesterjegyét a poharat készítő ötvös is. (7–8. kép)

A katalógus szerkesztői a mestert – nyilván Kapossy katalógusban is idézett tanulmánya alapján – Johann Michael Konswaldtnak határozták meg, helyesen. A poháron a csizmadiamesterség jelvényei a korban szokásos összeállításban szerepelnek. Főhelyen a csizma, mellette a bőr simítására szolgáló rézbunkó, a „musta”, és a bőr szabá-

7. Csizmadia céhpohár. Körmöcbánya 1728. J. M. Konswaldt (Auktionshaus Lempertz, Köln. Auktion 1075. [18. 11. 2016.], Lot 373.)

8. Jegyek a csizmadia céhpoháron

9. Az iglói csizmadiacéh behívó táblája. 1658

sára használt, gyakran félhold alakú bőrvágó kés, a „bicskia”. Ennek az összeállításnak egyik szép példája, a korban és földrajzilag is a céhpohárhoz közeli, az iglói csizmadia-céh behívó táblája 1658-ból.⁴⁰ (9. kép)

Johann Michael (Hanß Michl) Konswaldt 1694. szeptember 28-án született. Apja Christian Konswaldt, édesanyja Catharina volt.⁴¹ 1722. január 27-én feleségül vette a körmöcbányai patriciuslányt, Rothin von Rothenfelst.⁴² Négy leányuk és két fiuk született.⁴³ Sorsukról semmit sem tudok. Johann Michael Konswaldt 1768 előtt meghalt, ugyanis 1768. április 4-én már özvegyének haláláról értesülünk.⁴⁴ Johann Michael Konswaldt munkái, az említett céhpoháron kívül, ismeretlenek. Ugyanez mondható el a család másik ötvös foglalkozású tagjáról, az 1754. január 21-én meghalt Ferdinand Christian Konswaldtról is.⁴⁵

A 25 éves Mathias Alleram aurifaber, aki szerepelt az 1828-as összeírásban,⁴⁶ 1829. január 29-én feleségül vette a 22 éves Magdalena Zsabinszkyt (Zabowszkyt).⁴⁷ Született három fiuk és két leányuk,⁴⁸ közülük Mathias és Josephus szintén ötvös lett. Mindketten apjuknál kezdték a mesterséget tanulni, majd Besztercebányán Rosenberger Ferencnél folytatták. Előbb 1845. január 11-én Mathias Alleram szegődött Rosenberghez, aki 1846. január 11-én felszabadította. Rosenberg 1849. július 29-én

felszabadította Joseph Alleramot, aki már apjánál négy éven át tanult Körmöcbányán.⁴⁹

Mindketten Körmöcbányán dolgoztak. Mathias Alleramnak és feleségének, Maria Wagnernek 1861. április 28-án leánya, Maria Hermína, Josephus Alleramnak és feleségének Caecilia Wagnernek (lehet, hogy a feleségek is rokonok voltak?) 1871. április 27-én fia, Joannes Nep. Franciscus a Paula született.⁵⁰ Mathias Alleram szerepelt az 1862-es és 1870-es címjegyzékekben, míg 1896-ban mindketten, Alleram Mátyás és Alleram József is szerepeltek. Munkásságukról nagyon keveset tudok. A budapesti műkereskedelemben forgott egy nagyméretű levesmerő kanál Körmöcbánya K:1075 próbajeggyel és „JA” mesterjeggyel.

Korábban már láttam ezt a mesterjegyet 1848-as 20 Kr-os érmékből kialakított késbakokon, amelyeken az érmekeket négyzet keresztmetszetű rúddal kötötték össze, az érmeke alul ívelt, gömbökben végződő lábakon álltak. Azonban a bakokon az eddig Mosóc próbajegyeként meghatározott K:1251 próbajegy volt.

Az azonos mesterjegyek miatt vagy a próbajegy besorolását kell módosítanunk, vagy fel kell tételni, hogy Joseph Alleram, akinek a mesterjegy tulajdonítható, átköltözött Mosócra. Az említett késbakokkal teljesen azonos kialakítású késbakot láttam egy budapesti magángyűjteményben „MA” mesterjeggyel és „13”-as próbával.

Talán ez Mathias Alleram munkája volt, habár a mesterjegy alapján inkább a rimaszombati Martinus Alexy munkájaként lehetne meghatározni, akinek K:1895 jegye szinte azonos ezzel a jeggyel. A jegyek egyszerű formája miatt ez lehet véletlen is. Szerintem a késbakok azonossága talán erősebb érv, és ez a „MA” Mathias Alleram jegye lehet.

Az említetteken kívül az Alleram családnak több tagja is működött Körmöcbányán, elsősorban a pénzverde alkalmazásában. Így a 19. század első felében Mathias Alleram *incisor monatae* (éremvész), a

század közepén fia, Ludovicus Alleram *monetarius*, és a század végén ennek fia, szintén Ludovicus Alleram *monetarius*. Talán az idősebb Ludovicus Alleram munkája lehet a Kőszeghy által körmöcbányai magántulajdonból közölt arany pecsétgyűrű

K:1009 „LA” mesterjeggyel és a K:1080, a század közepére keltezhető próbával. (Mivel nincs adatom az Alleram család ezen ágának rendszeres ötvösként való működéséről, a pecsétgyűrűt, további tárgyak előkerüléséig, alkalmi munkának tekintem. Ezért nem látom szükségesnek az életrajzi adataik részletes közlését, ami a rendelkezésre álló források jellege miatt csak hiányos lehetne.)

2013 elején a budapesti műkereskedelemben felbukkant egy kisméretű merőkanál, melyet III. Vilmos porosz király 1840-es féltallérjából alakítottak ki. A kanálon „FRANCISCI” mesterjegy és egy új körmöcbányai próbajegy volt.

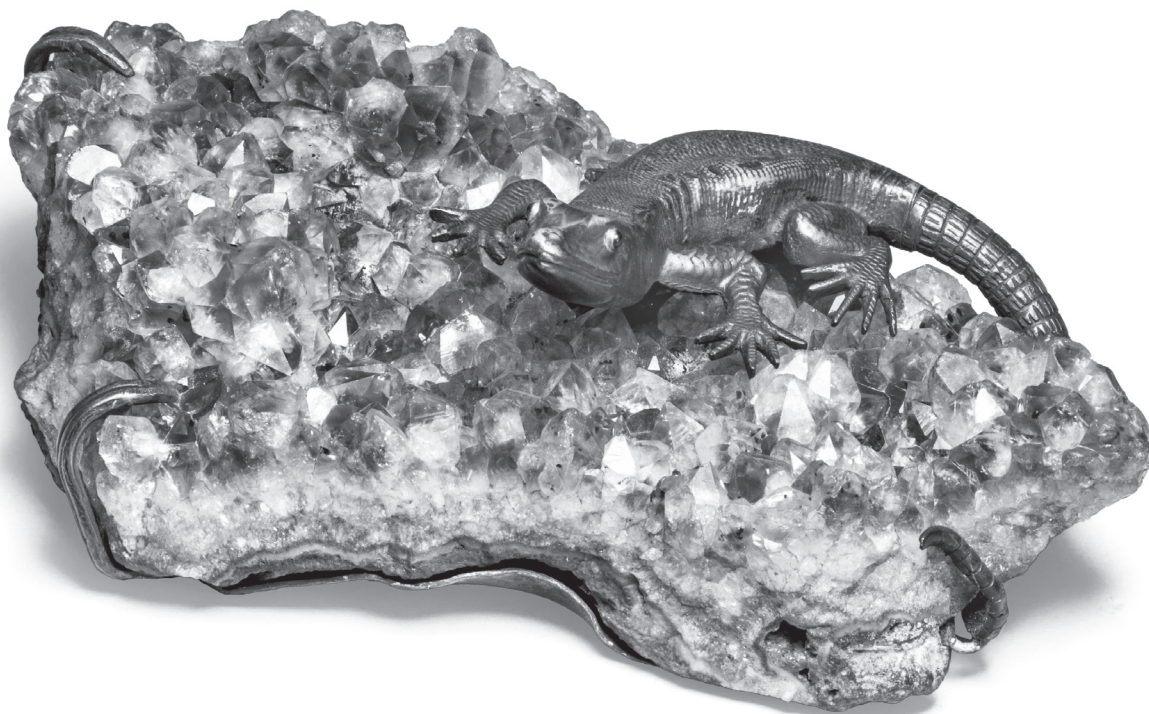

A mesterjegyet korábban már láttam egy körmöcbányai K:1075 próbajegyű, lekerekített végű nyéllel készült evőkanálon is. Körmöcbányáról nincs adatom Francisci nevű ötvös működésére. Azonban ebben az időben Stubnyafürdőn (Teplitz) működött Johann Francisci, aki eddigi ismereteink szerint a besztecebányai céh vidéki mestere volt, de mivel Stubnyafürdő Körmöcbánya tulajdona volt,⁵¹ elképzelhető, hogy az ottani céhbe is felvételt nyert. Johann Francisci apjánál tanult négy évig, majd Besztecebányán inaskodott Rosenberger Ferencnél, aki 1869. augusztus 18-án szabadította fel, majd még abban az évben vidéki mesterként beiktatták a besztecebányai céhbe.⁵²

2014-ben került árverésre Budapesten egy védett asztaldísz, mely ezüsttalapzatra helyezett kristályágyon plasztikus gyíkot formázott. (10. kép) A talapzaton ajándékozási felirat, egy töredékes, de új körmöcbányai próbajegy és „IC” mesterjegy volt.⁵³

A mesterjegy feloldására csak nagyon bizonytalan javaslatom van. Johann Georg Kraus (Craus?), akit 1772–1774 között említettek, de szerepelt még az

10. Asztaldísz. Körmöcbánya, 1830 körül. IC mester (Nagyházi Galéria és Aukciósház, 204. Aukció. Művészeti tárgyak, szőnyegek, bútorok, ezüstök és ékszerek árverése. 2014. december 11., 956. sz.)

1828-as összeírásban is, azzal a megjegyzéssel, hogy elmúlt 80 éves és már nem dolgozik.⁵⁴ Eddig ez az egyetlen munka, ami ha feltételesen is, de hozzá lehetne kapcsolható. Talán további tárgyak előkerülése megerősítheti vagy végleg elvetheti ezt a feloldást.

Kolozsvár

Korábban egy, Kolozsvár 19. sz. első felére keltezhető, sajnos nagyon kopott, próbajegyével jelzett, foglalt kókuszdió-cukortartóról közöltem egy kettős ovális keretbe írt kurzív „KF” mesterjegyet.⁵⁵ Megálapítottam, hogy a jegy elvileg több kolozsvári mesteré, így idősebb és ifjabb Kolozsvári Ferencé és Kovács Ferencé is lehetett. Tovább akkor nem jutottam. Azóta ugyanezzel a mesterjeggyel fanyelű cukorszóró kanál és egy hegyes, bütykös végű nyéllel készült evőkanál is előkerült, új próbajegy változattal.

A kanál stílusa alapján a 19. század első felében készülhetett, ami azonban még nem segíti a mesterazonosítását. Nemrégiben azonban teljesen azonos rajzú KF betűkkel, de szögletes keretbe írt mesterjeggyel felbukkant egy evőkanál, amely lapátszerű nyéllel készült, ami inkább a század második felére volt jellemző.

Fontosabb azonban, hogy ezzel a tárggyal helyére került egy már korábban ismert fűszerkanál ugyanezzel a mesterjeggyel, de egy új 13-as próbajegy mellett:

Ez természetesen önmagában nem segítette volna a meghatározást. A most már kolozsvárinak tekintendő fűszerkanál azonban 1848-as KB-verdejeggyű 20 Kr-os érméből készült, így ez keltezi a mesterjegyet is. Mivel tudjuk, hogy Kovács Ferencnek már 1827-ben is özvegyét említették,⁵⁶ a „KF” jegy változatai a két Kolozsvári Ferenchez kapcsolhatók. A tárgyak stílusa alapján az ovális keretezésű jegy az apáé, idősebb Kolozsvári Ferencé, a szögletes ke-

retezésű a fiáé, ifjabb Kolozsvári Ferencé lehetett. Kovács Ferenc jegye ez idáig még ismeretlen.

Lőcse

A pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeumban őriznek egy ecet-olaj-tartó állványt lőcsei próbajeggyel és feloldatlan „CS” mesterjeggyel.⁵⁷

A jegyet én sem tudom feloldani, de újraközlését indokolja, hogy nemrégiben a műkereskedelemben ugyanezekkel a jegyekkel egy sima, díszítetlen cukorcsipesz bukkant fel. A mesterjegy háttere, amelyet természetesen a korábbi közlés nem említhetett, mattított volt.

Ugyancsak a Szlovák Nemzeti Múzeumban található egy evőkanál lekerekített, a merítőre gyémántmetszéssel felfutó nyéllel.⁵⁸ Jegyei

közül a próbajegy sajnos csonka, de Kőszeghynél nem szerepel. A mesterjegy szintén csonka, a korábban általam közölt Carolus Unger mesterjegy⁵⁹ töredéke, a 18/19. sz. fordulójára keltezhető.

Előbb egy bécsi régiségvásáron (Antiquitätenmesse in Palais Ferstel/Harrach, November 2003), majd a Dorotheum árverésén bukkant fel egy lőcsei kávéskanna.⁶⁰ A kannán Johann Daniel Szakmár K:1196 mesterjegye volt új próbajegy mellett.

A budapesti műkereskedelemben bukkant fel előbb 2012 végén, majd 2014 elején egy empire fedeles kanna, fafogóval.

A kanna mesterjegye a bizonytalanul azonosítható próbajegy miatt teljes bizonyossággal nem oldható fel, mégis azt gondolom, hogy ez a 19. sz. elején működött Samuel Szakmár új jegye lehet.

Budapesti magángyűjteményben láttam hat kávéskanalat, és egy másikban egy evőkanalat. Mind-egyik hegedűfazonú nyéllel készült, és jelzésük is azonos volt. Mindegyiken Lőcse 1860-as évekre keltezhető új próbajegye és „RK” mesterjegye volt.

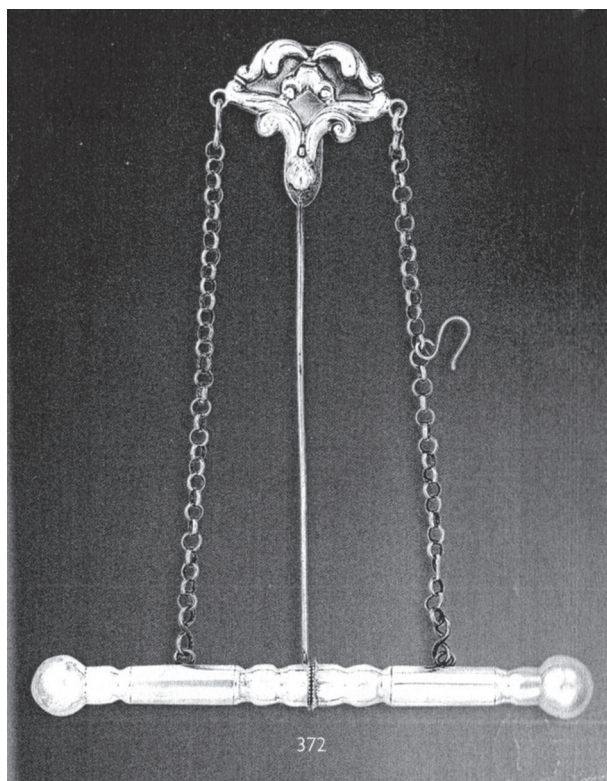
Ilyen névjegyű ötvöst Toranová sem a lőcsei céhről írt tanulmányában,⁶¹ sem a későbbi, a szlovákiai ötvösségről írt összefoglaló könyvében⁶² nem ismert. A halotti értesítők interneten található gyűjteményéből⁶³ előkerült Robert Kostensky halotti értesítője, aki 1907. december 7-én 71 éves korában halt meg Lőcsén. A szlovákiai anyakönyvekből⁶⁴ azután már könnyen azonosítható volt Robert Kostensky. Michael Robert Kostensky 1837. február 3-án született, Michael Kostensky Hufschmied és Susanna fiaként. Michael Robert Kostansky Gold- und Silberarbeiter Samuel Friedrich Baumerth és Maria Julianna 1840. július 23-án született leányát, Johanna Julianna Baumerthet vette feleségül. A házasságkötés időpontját, sajnos, nem találtam meg. Egyetlen leányuk, Anna Julianna 1866. november 7-én született. Johanna Julianna Baumerth, halotti értesítője szerint, 1905. április 5-én halt meg Lőcsén. A fenti tárgyak tehát Robert Kostensky munkái, aki 1851 és 1854 között Lőcsén Alexander Bartsch inasa volt R. Costensky néven.⁶⁵ 1867 előtt lehetett mester, tehát még a céhszervezetben. Az 1862-es címjegyzékben még nem szerepelt, de 1870-ben már igen.

Lőcse — Igló — Pest — Óbuda

Az egyik legutóbbi árverésen egy tűtartó bukkant fel Anton Umlauf új mesterjegyével és Igló új, 1838-as évszámú próbajegyével jelezve.⁶⁶ (11. kép)

Anton Umlaufról egy-egy új mesterjegyváltózat felbukkanása kapcsán már kétszer is írtam,⁶⁷ és munkásságát – legalábbis az addig megismert darabjait – is ismertettem. (12. kép) Azonban az új jegyek egyben új életrajzi adatot is jelentenek, ezért érdemes ezzel és a korábbi ismertetések óta előkerült adatokkal is kiegészíteni életrajzát. Eszerint Anton Umlauf Budán id. Gretschl József inasa volt,⁶⁸ majd 1827-ben történt felszabadulása és a

11. Tűtartó. Igló 1828. Anton Umlauf (BÁV Aukciós ház 3. Karácsonyi Műtárgyaukcio. 2017. december 6., 372. sz.)

kötelező vándorlás után, a tűtartó tanúsága szerint, először Iglón szerzett mesterjogot. Mivel az iglói ötvösök 1758 óta a lőcsei céh vidéki (filiális) mesterei voltak,⁶⁹ 1841. november 25-i házasságkötésekor könnyen települt át Lőcsére. A házasságkötés adatát anyakönyvben nem találtam meg, de mivel felesége, Richter Rosina evangélikus volt, az Umlauf házaspár a 40-es évektől folyamatosan szerepelt a vegyes házasságban élők „nyilvántartásában”,⁷⁰ amelybe évenként beírták a született gyerekekkel együtt. Natalia Laura 1842. szeptember 5-én, Adolf Antal 1844. május 30-án, Amelia Augusta 1846. május 5-én született. 1861 után kimaradt Natalia Laura, nem világos, hogy házasság miatt, vagy mert meghalt. 1871-ben pedig már csak Adolf Antal szerepel Umlauf Antal gyermekeként. A címjegyzékekben 1862-ben Umlauf Antal, 1870-ben Umlauf Antal és fia, 1896-ban⁷¹ már csak Umlauf Adolf szerepel. Umlauf Antal már korábban ismertetett munkásságát két újabb tárggyal egészíthetem ki: 2005-ben egy pohárka,⁷² 2006-ban egy tortalapát⁷³ szerepelt mesterjegyével árverésen. (13. kép)

Anton Umlauf rokona, valószínűleg bátyja volt a szintén a sziléziai Krulichból származott Joseph Umlauf, aki Budán Wurzinger József inasa volt, majd Óbudán szerzett mesterjogot.⁷⁴ 1825. július 28-án feleségül vette az Óbudán 1796. október 1-jén

12. Ereklyetartó. Lőcse, 19. század közepe.
Anton Umlauf. Lőcse, Szent Jakab-templom

született Rosalia Haklt.⁷⁵ Két leányuk született, mindkettő csecsemőkorban hunyt el: Anna (1826. június 27. – július 10.) és Rozália (1827. szeptember 15. – 1828. április 13.).⁷⁶ Egyetlen fia, Franciscus Xaverius 13 évesen hunyt el (1834. november 28. – 1847. november 23.).⁷⁷ Joseph Umlaufnál volt

inas Johann Umlauf, aki a königsbergi Gaulichból származott és 1828-ban szabadult fel.⁷⁸ A vándorévek után St. Pöltenben született feleségével, Anna Valeriannal előbb Pesten telepedett le, ahol kislánya született 1834-ben, Aloysia, aki azonban 1834. július 2-án nyolchetes korában meghalt.⁷⁹ Miután Anton Umlauf 1839 után Iglóról házasságkötésekor Lőcsére költözött, Johann Umlauf Pestről Iglóra települt, ahol sorban születtek gyermekei: Bertha Gizella Wilhelmina (1838. június 2.), Emilia Adelhait Anna (1839. szeptember 17.), Otto Eduardus Josephus (1841. augusztus 1.), Ernestus Carolus Paulus (1843. július 5.). Közben 1842-ben Lőcsén mesterjogot szerzett. Az iglói anyakönyv Johan Umlaufot 1838-ban és 1839-ben budainak, 1841-ben és 1843-ban lőcsei-nek, feleségét bécsinek mondja.⁸⁰ 1844-ben újra Pestre költöztek. Itt született Gusztáv Adolf (1845. január 25.) és Henrika Joanna (1846. június 23.).⁸¹ Mindketten fiatalon meghaltak: Gusztáv Adolf 1845. augusztus 16-án, Henrika Joanna 1849. március 9-én.⁸² Valószínűleg ő az a Johan Umlauf pesti ötvös, akit 1860-ban említenek.⁸³ Miután Umlauf József 52 éves korában 1848. augusztus 5-én meghalt,⁸⁴ lehetséges, hogy Johann Umlauf átvette volt mestere műhelyének vezetését. Ugyanis Umlauf József özvegyének, Rosalia Haklnak 1859. szeptember 25-i halála után⁸⁵ Johan Umlauf is Óbudán halt meg 1861. május 21-én.⁸⁶ Johan Umlauf özvegye 1864. január 3-án halt meg.⁸⁷ Életben maradt gyermekei közül csak Emilia Adelhait sorsa ismert. Ő 1858. október 9-én házasságot kötött Eduardus Georgius Betzenhait francia nyelvtanárral (*linguae Gallicae magister*).⁸⁸

Johann Umlauf munkásságáról keveset tudunk. Kőszeghy említi K:798 mesterjeggyel készült kis poharát K:786 próbajeggyel és 1839-es húszkrajcárosból készült fűszerkanalát K:787 próbajeggyel. Mindkettőt lőcsei magántulajdonból. Budapesti magángyűjteményből ismertem 1833-as húszkrajcárosból készült fűszerkanalát a K:798 mesterjeggyel, de ezen egy új „12”-es próbajegy volt.

12

13. Tortalapát. Lőcse, 1850 körül. Anton Umlauf (BÁV Aukciósház, 49. Művészeti Aukció. 2006. november 9., 757. sz.)

Talán ez az egyetlen munkája, amely nem biztos, hogy még Iglón készült. Újabban budapesti árverésen szerepelt pohara, melyen mesterjegyének új változata volt. A próbajegy olyan kopott volt, hogy a pontos azonosítása nem volt lehetséges, de ez is iglói lehetett.⁸⁹

Nagyszombat

A nagyszombati ötvösökről írt tanulmányomban⁹⁰ összefoglaltam a K:1521 „H.SZWATKO” és az akkor ugyanennek a mesternek tulajdonított „HS” mesterjeggyel készült tárgyakat. Bár már akkor feltételeztem, hogy ez a mester az 1821. november 28-án házasságot kötő Joannes Szwatko bábsütő és Magdalena Schwartzinger fia lehetett, születését akkor nem sikerült megtalálni. Legújabbban előkerült az interneten özvegy Szwatko Hugóné, született Christian Clementina halotti értesítője, aki 1914. május 6-án 73 éves korában halt meg. Bár házasságkötésük időpontját nem találtam meg, a családi adatok gyorsan összeálltak. Eszerint Franciscus Hugo Szwatko, Joannes Szwatko *ceroplasta* és Magdalena Schwartzinger fia 1832. április 1-én született. Hugo Szwatko *argentifaber, civis aurifaber magister* és Clementina Krisztian (Christian) házasságából hat fiú és egy leány született: Hugo Franciscus (1863. november 26.), Robertus Paulus (1865. január 13.), Joannes (1866. július 13. – 1867. február 17.), Alexander Stephanus (1867. augusztus 7.), Maria Anna (1869. augusztus 10.), Joannes Nep. (1871. január 13.). Paulus Victor Gustavus (1878. június 24. – 1884. szeptember 3.). Hugo Szwatko halálát nem találtam meg. Az özvegy Clementina Christian halálakor még három fia (Robert, Alexander, Johann) és a lánya, Maria, férjezett Wellner még élt. Bár feltételezem, hogy Clementina Christian Joannes Christian ötvös rokona volt, a kapcsolatot nem tudom igazolni.

Szwatko munkássága további tárgyakkal bővíthető. „HS” mesterjegyével és a K:1506 „TIRNAU” városbélyeggel egy judaikája szerepelt az interneten egy osztrák aukción.⁹¹ Ugyanilyen „HS” mesterjeggyel és 13-as próbajeggyel gombok találhatók a Szlovák Nemzeti Múzeum pozsonyi történeti intézetében és egy kétrészes csat a Szlovák Nemzeti Múzeum turócszentmártoni néprajzi intézetében, továbbá „TIRNAU” városi jeggyel jelezve, de ol-

vashatatlan mesterjeggyel gombok a prágai Nemzeti Múzeum néprajzi részlegében.⁹² Ez utóbbit is Szwatko munkájának gondolom.

Nagyvárad?

A nagyváradai Mészáros Lajos K:1556 mesterjegye pajzsban korona alatt kurzív ML monogram. Az utóbbi időben több tárgy került elő, melyeken ehhez a monogramhoz nagyon hasonló ML betűkből álló mesterjegy volt keret nélkül vagy különböző keretezéssel, próbajegy nélkül vagy különböző próbajegyekkel együtt. Lássuk ezeket a tárgyakat.

A budapesti műkereskedelemben volt 2009 végén egy érmes kanál 1848-as 20 Kr-os érméből. A kanálon próbajegy nem volt, csak kisméretű mesterjegy, szögletes keretben.

Még 2007-ben láttam egy budapesti magángyűjteményben egy filigrán mívű kosarat, ovális keretbe írt ML mesterjeggyel és kettős ovális keretbe írt 13-as próbajeggyel.

A kosarat beadták a BÁV árverésére, amelynek katalógusában hibás mesterjegy-megjelöléssel, téves meghatározással jelent meg.⁹³ A BÁV 2017. szeptemberi kamaraaukcióján került kalapács alá egy biedermeier cukorszóró. A stílusa alapján 1850 körül készülhetett cukorszórón szögletes keretű ML mesterjegy és szögletes keretű 13-as próbajegy volt.

A Belvárosi Aukcióház 326. Aukcióján 2002 áprilisában árvereztek el egy tejmerőt (43. sz.) és hat evőkanalat (49. sz.). Mindegyiken kisméretű, szögletes keretezésű ML mesterjegy és különös, valószínűleg csonka próbajegy volt.

A mesterjegy a már említett érmes kanál mesterjegyével volt azonos. A hat evőkanál egy év múlva újra megjelent a budapesti műkereskedelemben.

Nem állíthatom, hogy ezek a tárgyak Mészáros Lajos munkái vagy az ő műhelyéhez kapcsolhatók, legalábbis addig, amíg ilyen vagy nagyon hasonló mesterjegyű tárgy nagyvárad próbajegyével elő nem kerül. Korábban közöltem már Mészáros blokkbetűs, szögletes keretezésű mesterjegyét nagyvárad próbajegyével is jelzett gyertyatartóról.⁹⁴ Ez a mesterjegy is előkerült különböző próbajegyekkel. Azonosítása ugyanúgy kérdéses, mint a most közölt kurzív mesterjegyé. Más nagyvárad ötös mesterjegye is előkerült nem nagyvárad próbajegyű tárgyról. Így Kikinger Károlyé⁹⁵ vagy Kamody Mihályé.⁹⁶ Kamody 1871-ben Pesten halt meg, lehet, hogy már korábban elköltözött Nagyváradra, de Mészáros Lajos és Kikinger Károly még az 1862-es és 1870-es címjegyzékek szerint is Nagyváradon működött. További tárgyakra és további kutatásra van szükség a tisztázáshoz.

Pápa

Nemrégiben közöltem Frank József „FJ” mesterjegyét budapesti magángyűjtemény evő- és kávéskanáláról 1858-as próbajegygyel együtt.⁹⁷ Most ugyanazzal a próbajegygyel egy tejmerő került a műkereskedelemben kurzív „FJ” mesterjegygyel.

Mindkét mesterjegy a szokásosnál kisebb méretű volt. Az azonos próbajegy pedig arra utal, hogy az ötös a két mesterjegyet párhuzamosan, felváltva használta.

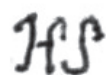
Székesfehérvár

Kőszeghy Székesfehérvárnál közölt egy „HS” vagy „KS” (rosszul olvasható) mesterjegyű (K:2072) tejszűrőt, melyen próbajegyként nem a szokásos városjegy, hanem „EZÜST” (K:2060) jelzés szerepelt. Nem indokolta, hogy az általa feloldatlan mesterjegy miért székesfehérvári, de talán azért gondolta ezt, mert ez előtt szerepeltetett egy „JR” mesterjegyet, szintén csak „EZÜST” próbajegyű gombokról. Ez a jegy talán Rohrmüller Jakab vagy József jegye is lehetne, és az indokolná a székesfehérvári eredet-

tet. Azonban Rohrmüller biztos próbajegyű tárgyain a betűk sorrendje RJ (K:2070). Így, amíg székesfehérvári próbajegygyel nem kerül elő a „JR” (K:2071) mesterjegy, annak besorolása is kérdéses lenne. (Az „EZÜST” K:2060 jelzés talán azt jelzi, hogy a tárgyban nincs meg az előírt finomság.) Szerencsére újabban felbukkant a K:2072 jegy egy lekerekített végű nyéllel készült evőkanálon, amely megtisztítva biztosan „HS” alakban olvasható.

A kanálon Székesfehérvár 18×9 próbajegy is volt, ami eldönti a mester besorolását. Már korábban láttam ugyanennek a mesternek keretezetlen, negatív, kisméretű mesterjegyét,

ugyancsak székesfehérvári, 1858 vagy 1868 (nagyon kopott) próbajegygyel. A mesterjegy valószínűleg Stern Hermané, aki az Iparkamara irataiban, egy 1859-as tagnyilvántartásban szerepelt.⁹⁸ (Így most már a „JR” jegy székesfehérvári eredete is biztosnak tekinthető, talán még a „Rohrmüller” feloldás lehet kérdéses, de jobbat egyelőre nem tudok.) Stern Herman már korábban is előfordult Székesfehérváron. 1845-ben tárgyalta a Helytartótanács a zsidó iparosok letelepedésének és mesterségük gyakorlásának engedélyezését a szabad királyi városokban. Így engedélyezte a Trencsén megyei születésű Stern Ármin (Herman) zsidó arany- és ezüstműves letelepedését is Székesfehérváron.⁹⁹ Ettől kezdve Stern Herman évente szerepelt a székesfehérvári adóösszeírásokban, ám sajnos a foglalkozása megnevezése nélkül.¹⁰⁰

Néhány éve egy evőkanálon, újabban pedig budapesti magángyűjtemény hegyes végű nyéllel készült kávéskanálán láttam kiírt „STERN” mesterjegyet Székesfehérvár 1849 évszámú (K:2056) próbajegygyel.

Ez a jegy lehet Stern Herman újabb mesterjegye, de lehet Stern Ignác jegye is, aki talán Stern Herman fia volt. Róla csak annyit tudok, nehezen azonosítható anyakönyvi adatokon kívül, hogy szerepelt az 1862-es címjegyzékben, de 1870-ben már nem.

Visszatérve Rohrmüller Józsefhez: budapesti műkereskedelemben volt 2008-ban hat kés és hat ezüst villanyél, új „13”-as próbajeggyel és „RJ” mesterjeggyel.

Ugyanezzel a mesterjeggyel, de egy újabb „13”-as próbajeggyel hat kávéskanalat láttam egy budapesti magángyűjteményben, 2010-ben.

Mindkét tárgyegyüttes Rohrmüller József munkája lehet új mesterjeggyel jelezve.

Stern Hermannal kapcsolatban is felmerül egy érdekes kérdés. Egy budapesti magángyűjteményben Székesfehérvár 1833-as (K:2054) próbajeggyel acélszerelékű négyágú villát láttam „AS” mesterjeggyel.

Mivel Stern Hermant említették magyar kereszt-névvel Stern Árminnak is, felmerülhet, hogy ez az ő munkája lehetne. Azonban a székesfehérvári összeírásokban azon időpont előtt, amikor engedélyezte a Helytartótanács Stern letelepedését, nem fordul elő sem Ármin, sem Herman Stern neve. Sőt, az általam eddig ismert ötvösökre ez a monogram nem oldható fel. További kutatásra van szükség.

Szombathely

Egy budapesti magángyűjteményben láttam egy hegyes végű nyéllel készült evőkanalat Szombathely új próbajeggyel és Josephus Bruckner új mesterjeggyel.

Korábban már ismertettem Bruckner életrajzát az addig talált tárgyak felsorolásával együtt.¹⁰¹ Ezt megismételni szükségtelen, de érdemes néhány újabb tárgyra felhívni a figyelmet. A New York-i Zsidó Múzeum gyűjteményéből tóramutatót ismer-

14. Tajtékipa ezüstszerelékkel. Szombathely, 1828 körül. J. Bruckner. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, D.1974.151.

tettek 1996-ban,¹⁰² és budapesti érverésen szerepelt 2005-ben lekerekített végű nyéllel készült biedermeier evőkanala.¹⁰³ A Magyar Nemzeti Múzeum pipagyűjteménye ezüst szerelékű tajtékipáját őrzi a 19. század első feléből.¹⁰⁴ (14. kép)

Bertan Károlyról és munkáiról már többször írtam, életrajzi adatokat és mesterjegyváltozatokat említve, valamint munkásságát ismertetve.¹⁰⁵ Újabban a kiírt „BERTAN” jeggyel (sajnos nem jegyeztem fel, hogy a nagyobb vagy kisebb változattal) evőkanál és tejmerő bukkant fel, egy-egy újabb szombathelyi próbajeggyel.

Az első próbajeggyel Bertan Károly újabb mesterjegyváltozata is felbukkant egy evőkanálon, melyen a kiírt név kettős keretbe volt foglalva.

Szombathely? – Bécs?

Bertan kisebb méretű, (1×7 mm) kiírt mesterjeggyel egy fémjelzési kuriózum is előfordul. Egy lekerekített végű nyéllel készült kávéskanál Bertan

említett mesterjegye mellett nem szombathelyi, hanem bécsi, kissé kopott 186x évszámú próbajegyét láttam. Bár tudjuk, hogy Bertan 1841–1842-ben a bécsi Képzőművészeti Akadémiát látogatta, későbbi bécsi kapcsolatait nem ismerem. Fia, Bertan Samu ezüstműves 1854-ben született,¹⁰⁶ nem valószínű, hogy inasként ő készítette ezt a kanalat.

Lehetséges egy kissé rosszhiszemű megoldás is. Eszerint a kanálkészlet bécsi megrendelője Szombathelyen készítette el a kanalakat, mert ott valószínűleg olcsóbban dolgoztak, majd bizalmatlanságból Bécsben fémjeleztette. Találgatni persze lehet, de a magyarázat csak további hasonló tárgyak előkerülése esetén lehetséges.

Zombor

Már korábban, egy 1997-ben Budapesten elárverezett kehely okán bemutattam Frey Ignác zombori ötvöst.¹⁰⁷ Ismertette addig előkerült munkáit – a kehely mellett csemegeállvány, cukorszóró, tálaló kanál –, jó képességű mesternek mondható. Sajnos, azóta hasonló igényes munkája nem került elő, csak kanalak, melyeken mesterjegyének különböző változatai fordultak elő.

I. FREY

Az első, már a kehelyről is ismert jeggyel, bütykös végű és lekerekített végű evőkanál, a másodikkal bütykös végű evőkanál, a harmadikkal hegedűfazonú nyéllal készült evőkanál volt található különböző gyűjteményekben és a műkereskedelemben. Az utóbbira egy kissé kopott helyjegy is került.

Mindezek Zombor új, a K:2150 próbajegynél kissé egyszerűbb rajzú próbajegye volt.

Ugyanez a próbajegy volt egy hegedűfazonú nyéllal készült kávéskanálon új, „Fo” vagy „Fv” alakban olvasható mesterjegye mellett is.

Ez a mesterjegy egy lekerekített végű nyéllal készült kávéskanálon is felbukkant, de „13”-as próbajegy mellett.

Az általam ismert zombori ötvösök közül senki sem lehetett a jegy tulajdonosa.¹⁰⁸ További kutatásra van szükség.

Újabb került elő egy tejmerő Zombor 1840-es évekre (talán 1845-re?) keltezhető próbajegyével és beütött betűkből képzett „LIPPERT” negatív mesterjeggyel.

LIPPERT

A mester valószínűleg azonos az 1870-es címjegyzékben szereplő Lippert Antallal, aki Frey Ignáccal együtt még ekkor is dolgozott Zomborban.

JEGYZETEK

1 Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek a középkortól 1867-ig. Budapest 1936.

2 P. Brestyánszky Ilona: A pest-budai ötvösség története. Budapest 1977.

3 Grotte András: Kísérlet néhány magyarországi ötvösjege feloldására (továbbiakban: Kísérlet) IX. Művészettörténeti Értesítő (továbbiakban: MÉ) LII. 2003, 120.

4 Zezula Auction House, Aukci Dum (Brno) 50th auction of the antiques and object of art. (09. 04. 2016.) 619.: Silver Carafe. 1829 Budapest, 572 g, 27,5 cm. (A közölt képen látható a mesterjege és az 1822-es pesti próbajegy.)

5 Pest-Belváros halotti anyakönyvei. Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár (továbbiakban: MNL OL), Filmtár A89. sz. doboz.

6 Kísérlet VII. (MÉ L. 2001), 135; Kísérlet XIV. (MÉ LXII. 2013), 67; Kísérlet XV. (MÉ LXIII. 2014), 144; Kísérlet XVII. (MÉ LXVI. 2017), 118.

7 BAV 69. Művészeti Aukció (2016. november 10.) 439.: szerencsepatkó. Ezüst 148 g. Szárain tulajdonosi vésetek. Száran jelzett: Pest 1858. Nehrhaft Antal. M: 10,5 cm.

8 Kísérlet XIV. (MÉ LXII. 2013), 71–72.

9 Csurgó születési anyakönyvei. MNL OL, Filmtár A0507. sz. doboz.

10 Kísérlet II. (MÉ XL. 1991) 70, Kísérlet V. (MÉ XLVI. 1997) 216–217, Kísérlet VII. (MÉ L. 2001) 133–134, Kísérlet X. (MÉ LIII. 2004) 127; Kísérlet XI. (MÉ LVII. 2008) 126; Kísérlet XV. (MÉ LXIII. 2014) 146.

11 Kísérlet VII. (MÉ L. 2001) 133.

12 Somogyi Árpád: Adatok a székesfehérvári ötvösség történetéhez. MÉ XIV. 1965, 261.

13 A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (és jogelődei) iratai MNL OL, Z 195, 45. sz. doboz.

14 Andreas Schönberger: Denkbuch des grossen Brandes in Baja 1840. am 1. Mai. Nebst der gerichtlich-statistischen Uebersicht der Stadt Baja, wie auch das Namen-Verzeichnis der wohlthätigen Spender. Pest 1841.

15 Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái, XII. Budapest 1908, 515.

16 Schönberger i. m. (14. j.) 103–105.

17 Sepp Ferenc: Kísérlet II. (MÉ XL. 1991) 78; Schönberger András: Kísérlet VI. (MÉ XLVIII. 1999) 123; Kísérlet XI. (MÉ LVII. 2008) 126.

18 Kapossy János: Magyarországi ötvösök a XVIII–XIX. században. Budapest 1934, 43.

19 A bajai evang. egyház halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár A1978. sz. doboz.

20 A bajai izr. Hitközség házassági anyakönyve MNL OL, Filmtár A3396. sz. doboz.

21 Dorotheum Kunstauktion. Silber (24. November 2015). 84.: Besomimbehälter. Silber, Filigranarbeit, Scharnierdeckel. 4×3 bis 4×6 cm. Gesamtgewicht 145 gr. 1 Stück mit Dianakopfpunze ab 1872, 1 Stück mit Mesterzeichen „Schönberger“, Beschauzeichen Baja, um 1820.

22 Kőszeghy Elemér: Magyarországi ötvösjegyek. Múzeumi és Könyvtári Értesítő VIII. 1914, 30. és Kőszeghy i. m. (1. j.) 8.

23 MNM Ltsz.: 1963.109. Mađarsko zlatarstvo od X do XIX veka. Beograd–Zagreb 1968, 223; Trésors de l'orfèvrerie hongroise du Xe au XIXe siècle. Bruxelles 1970, 219.

24 Villás Galéria és Aukciósház. 41. Festmény és műtárgyárverés (Debrecen, 2012. december 8.) 207.: Esztrogtartó. Antik ezüst talpon álló kókuszdió, antik ezüst peremmel és fogórészszel. Bártfa. 13 latos finomsági jellel. 1800-as évek közepe.

25 Kísérlet VI. (MÉ XLVIII. 1999), 125.

26 Kísérlet IV. Pécsi ötvösök. (MÉ XLV. 1996), 259.

27 Pest–Belváros halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár A98 sz. doboz.

28 Székesfehérvár–Belváros születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár A565. sz. doboz.

29 P. Brestyánszky i. m. (2. j.) 383.

30 Székesfehérvár–Belváros halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár A571. sz. doboz.

31 Grotte András: Győri ötvösség 1800–1872. In: Győri művészettörténet III. Szerk.: N. Mészáros Júlia. Győr 2002–2003. 8–9, 94–96.

32 Pest-Belváros házassági anyakönyvei. MNL OL, Filmtár A83. sz. doboz.

33 Grotte András: Egy magyarországi ötvös dinasztia – a Raab család. MÉ XXXVIII. 1989, 126. Győri művészettörténet III., 73, Kísérlet XI. (MÉ LVII. 2008) 128.

34 Mihalik József: Kassa város ötvösségének története. Budapest 1900, 312.

35 Uo. 329.

36 Großes Adreßbuch des Handels-, Fabrik- und Gewerbestandes von Ungarn, Siebenbürgen, Banat, Croatian, Slavonien, Siebenbürgische–Croatische–Slavonische Militärgrenze, Gallizien, Dalmatien. Nürnberg, Verlag von G. Leuchs et Comp. 1862 (továbbiakban: 1862-es címjegyzék). – Adreßbuch der protokollierten Kaufleute, Fabrikanten und Gewerbsleute von Ungarn, Siebenbürgen, Croatien, Slavonien, Dalmatien, Gallizien und Bukovina. Nürnberg 1870. Verlag von Leuchs et Comp. (továbbiakban: 1870-es címjegyzék). A címjegyzékekre a továbbiakban jegyzetben külön nem utalok.

37 H. Mihalik Sándor: Besztercebányai ötvösök a XV–XIX. századból. Múzeumi és Könyvtári Értesítő XII. 1918, 133.

38 Uo. 139; Eva Toranová: Goldschmiedekunst in der Slowakei. Hanau 1982 (a továbbiakban: Toranová 1982), 232.

39 Auktionshaus Lempertz. Köln. Auktion 1075. 18.11.2016. Lot 373. Siebenbürgischer Zunft-Becher. Silber, vierpaßiger Becher, Wandung mit gravierten Regensdekor zwischen runden Reserven, schauseitig das Zunftzeichen der Schuhmacher mit monogram „AK“ und „AF“, gegenseitig datiert 1728. Marken: kein BZ, zweifache MZ „MK“ Johann Michael Konswaldt zugeschrieben (erwähnt in Kremnitz 1732). H: 5 cm, Gewicht 66 gr. Wohl Kremnitz/Siebenbürgen, Johan Michael Konswaldt um 1728. Literatur: Kapossy Bp. 1934; Pleidell Ambrus (Hrsg): Levéltári Közlemények XI. (Bp. 1933) S. 261. – (A két hivatkozás azonos, ui. Kapossy munkája előbb a Levéltári Közleményekben jelent meg, és csak utána önálló kötetként.)

40 Nagybákay Péter: A magyarországi céhes kézműipar jelvényei. A Magyar Nemzeti Múzeum művelődéstörténeti kiadványa. Budapest 1995, 61, 188. (51. ábra)

41 Körömbánya német evangélikus születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár C1593 sz. doboz.

42 Körnöcbánya német evangélikus házassági anyakönyve. MNL OL, Filmtár C1593 sz. doboz.

43 Anna Susanna (1722. november 6.), Elisabetha (1728. február 9.), Johanna (1732. március 14.), Theresia (1736. február 20.), Thomas (1735. december 21.), Johann Michael (1741. július 28.). Körnöcbánya német evangélikus születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár C1593. sz. doboz.

44 Körnöcbánya német evangélikus halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár C1594. sz. doboz.

45 Körnöcbánya német evangélikus halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár C1593. sz. doboz.

46 *Kapossy* i. m. (18. j.) 33.

47 Körnöcbánya Szent Erzsébet plébánia házassági anyakönyve. MNL OL, Filmtár C1697. sz. doboz.

48 Mathias Josephus (1828. december 28.), Carolus Borromeo (1830. november 23.), [forrás: Szent Erzsébet-plébánia születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár C1597 sz. doboz], Josephus (1832. május 19.), Maria Magdalena (1835. június 12.) és Anna (1837. július 19.) [forrás: www.familysearch.org].

49 *H. Mihalik* i. m. (37. j.) 137.

50 www.familysearch.org.

51 *Révai* Nagy Lexikona 17. k. (1925), 189.

52 *H. Mihalik* i. m. (37. j.) 138.

53 Nagyházi Galéria és Aukciósház. 204. Aukció. Művészeti tárgyak, szőnyegek, bútorok, ezüstök és ékszerek érverése. 2014. december 11. 956. Asztaldísz. Körnöcbánya, 1830 körül, 13 latos antik ezüst „IG”(?) mesterjegy, ametiszt kristály, ez alatt talapzatán ajándékozási felirat: „Donné par Elle a Son amie Francoise Comtesse Nikolas d’Esterházy née Marquise de Roisin”, plasztikus ezüstgyikkal, szemében két apró almandinnal, ametiszt kristály, sérült. 16×9,5×6 cm. VÉDETT.

54 *Kapossy* i. m. (18. j.) 22, 38.

55 Kísérlet VII. (MÉ LIII. 2001), 136.

56 *B. Nagy Margit*: Stílusok, művek, mesterek. Bukarest 1977, 221: 1827-ben Kovács Ferenc özvegye kér engedélyt a mesterség folytatására.

57 Inv. č. UH 2170. *Eva Toranová*: Výrobky domáчих zlatníkov a pamiatky zlatníckych cechov v zbierkach slovenských múzei. Bratislava 1968 (továbbiakban: *Toranová*: Výrobky) 115. sz.

58 Inv. č. UH 4390. *Toranová*: Výrobky 48. sz.

59 Kísérlet X. (MÉ LIII. 2004), 133.

60 Dorotheum Wien. 2072. Kunstauktion. 22. November 2004. 100. Empire Kanne. Silber, rund, hochgewölbter Fuß, eingezogenes Halszone mit Profilband, Schnabelausguß, hochgewölbter Scharnierdeckel mit Knauf, hochgezogener Holzhenkel. Höhe 25,5 cm, Bruttogewicht 500 gr. Meisterzeichen DK, Beschauezeichen für 13-lötiges Silber, um 1810. (A mesterjegy helyesen DS volt, K:1196, Johann Daniel Szakmáry.)

61 *Eva Toranová*: Levočský zlatnícký cech v 17.-19. storočí. Zborník Slovenského Národného Múzea. Historia. Ročník LXI. 1967 (a továbbiakban: *Toranová* 1967).

62 *Toranová* 1982.

63 www.familysearch.org. Hungary Funeral Notices 1840–1990. Az adatért Fekete Krisztiánnak tartozom köszönettel.

64 www.familysearch.org. Slovakia Church and Synagogue Books (1592–1903).

65 *Toranová* 1967, 21.

66 BAV Aukciós ház 3. Karácsonyi Műtárgyaukcio. 2017. december 6., 372. Biedermeier tűtartó. Ezüst, 27 g. Két részre kihúzható tűtartó, rokokó díszítésű rögzítő tűvel és függesztő láncsal. Csíptetőn tulajdonosi véset. Akasztó hátoldalán jelzett: Igló 1838, A. Umlauf mesterjeggel: Kőszeghy 788 variáns. H: 15 cm. (A tulajdonosi véset: OSz 1839.)

67 Kísérlet X. (MÉ LIII. 2004), 133; Kísérlet XV. (MÉ LXIII. 2010), 149.

68 *P. Brestyánszky* i. m. (2. j.) 172.

69 *Kőszeghy* i. m. (1. j.) 133.

70 MNL OL, Filmtár C1577. sz. doboz. Matrica mixtae religionis matrimonium 1825–1873 ecclesiae St. Jacobi RC. Leuschau.

71 Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. Budapest 1896.

72 Rivetti Aukciósház (Budapest, Szt. István krt. 18.) 174. Árverés. 2005. április 25. 62. Antik pohárka. Egy lemezbel kalapálással kialakított, egyszerű vonalvezetésű, enyhén domborított pohár. Belül és szájpere mén tűzi aranyozva. Az oldalán „1847. mai 19. den” dátum bevéséssel. Lőcse 1850-es fémjellel. Antonius Umlauf mester munkája. Az ezüst finomsága 812 ezrelék, súlya 68,5 g, magassága 8 cm. (A mesterjegy K:2195 csekély eltéréssel, a próba K:1152)

73 BAV Aukciósház, 49. Művészeti Aukció. 2006. november 9. 757. Tortalapát. Lapátján áttört és vésett növényi díszítmény, fogója forrasztással javított, illetve pótolta. Jelzett: Lőcse 1850 körül. Antonius Umlauf. Kőszeghy: 1152, 1216. M: 27,5 cm.

74 *P. Brestyánszky* i. m. (2. j.) 228.

75 Óbuda rk. születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár A0147. sz. doboz és Óbuda vegyes (házassági, születési, halálozási) anyakönyve. MNL OL, Filmtár A0148. sz. doboz.

76 Óbuda rk. születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár A0147. sz. doboz, és Óbuda rk. vegyes anyakönyve. MNL OL, Filmtár A0148. sz. doboz.

77 Óbuda rk. vegyes anyakönyve MNL OL, Filmtár A0148 sz. doboz és Óbuda rk. halálozási anyakönyve. MOL Filmtár A0155. sz. doboz.

78 *P. Brestyánszky* i. m. (2. j.) 228.

79 Pest Belváros rk. halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár A90. sz. doboz.

80 Az iglói anyakönyvi adatok forrása: www.familysearch.org.

81 Pest-Belváros rk. születési anyakönyve. MNL OL, Filmtár A75. sz. doboz.

82 Pest-Belváros rk. halotti anyakönyve. MNL OL, Filmtár A90. és A91. sz. dobozok.

83 *P. Brestyánszky* i. m. (2. j.) 381.

84 Óbuda rk. halotti anyakönyvei. MNL OL, Filmtár A0155. sz. doboz.

85 Óbuda rk. halotti anyakönyvei. MNL OL, Filmtár A0156 sz. doboz.

86 Uo.

87 Pest-Belváros rk. halotti anyakönyve MNL OL, Filmtár A91. sz. doboz.

88 Pest-Belváros rk. házassági anyakönyve MNL OL, Filmtár A83. sz. doboz.

89 BAV Aukciósház 49. Húsvéti Aukció. 2006. november 7. 248. Pohár. Antik ezüst, kerek talpas, felfelé szélesedő pohár, monogram vésett. Selmecbánya. 19. sz. első

fele, súly 179 gr, magasság: 11,5 cm. (A város meghatározása téves. A csonka, kopott próbajegy miatt gondolták a katalógus szerkesztői, hogy ez selmecbányai pohár. Pedig a jegy a K:786 iglói próbajegy maradéka lehet. A hasonló selmecbányai próbajegyekben mindig szerepel az S betű.)

90 *Grotte András*: Adatok a magyarországi ötvösség történetéhez VI. Nagyszombat II. MÉ LVIII. 2009, 335–336.

91 Az adatért Fekete Krisztiánnak tartozom köszönettel.

92 *Helena Johnová*: Schmuck. Bratislava 1986, 205. sz., 170. sz., 199. sz. (pp. 286, 293.)

93 BÁV Aukcióház. 52. Művészeti Aukció. 2008. május 8. 744. Olmützi biedermeier filigrán kosár. Ezüst, 305 gr. Három lábon álló hatszögletű tálka, szegecselt füllel. Ívelt oldalain lándzsa-szelek között filigránmíves, stilizált növényi díszítmény. Fenéklemez alján jelzett: Olmütz 1825 körül, feloldatlan „SM” mesterjegy. M: 15,5 cm. Analógia: Dorotheum, Bécs, 1996. május 7. / 92. tétel. (A mesterjegy olvasata hibás, a téves meghatározást valószínűleg az analógia magyarázhatja.)

94 Kísérlet XV. (MÉ LXIII. 2014), 152.

95 Uo.

96 Kísérlet XIV. (MÉ LXII. 2013), 74.

97 Kísérlet XV. (MÉ LXIII. 2014), 152.

98 A Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara (és jogelődei) iratai MNL OL, Z195, 25. sz. doboz, 1859. április 28. Székesfehérvár: 1136/80 Rosenberg Simon aranyműves, 1136/81 Rohrmüller József aranyműves, 1136/83 Stern Herman aranyműves.

99 *Eperjesy Géza*: Zsidó iparúzők a reformkori szabad királyi városokban. Századok CXVII. 1983. 4. sz., 736. Székesfehérvár, 1845, Stern Ármin (Herman); *Uő*: A szabad királyi városok kézműves ipara a reformkori Magyarországon. Budapest 1988, 173.: A Helytartótanács tárgyalja a zsidó iparosok letelepedését és mesterségük gyakorlását. Így engedélyezi a Trencsén megyei születésű Stern Ármin zsidó arany- és ezüstműves működését Székesfehérváron, azzal az indoklással, hogy vándorlását kitöltötte. MNL OL, Ht Departamentum Civitatense (C49) 1845/6/31.

100 Első felbukkanása: Imposito Quanti Contributionalia 1845–1846: Belváros 28. Stern Herman. A következő összeírásban nem szerepelt a Belváros. Ezután folyamatosan: Adókiivetési könyv 1847–1840: Belváros 84.

Stern Herman. Adókiivetési könyv 1848–1849: Belváros 79. Stern Herman. Adókiivetési könyv 1848 nov.-dec.: Belváros 79. Stern Herman. Adókiivetési könyv 1849–1850: Belváros 79. Stern Herman. (Fehérmegyei Levéltár, Székesfehérvár város Levéltára, Székesfehérvár város adóhivatalának iratai 1726–1850. MNL OL, Filmtár 40132, 40133, 40134. sz. dobozok.)

101 Kísérlet IX (MÉ LII. 2003), 128.

102 *Crowning Glory*. Silver Torah Ornament of the Jewish Museum, New York, by *Rafi Grafman*, edited by Vivian B. Mann. New York 1996, 672: Torah pointer F 2440. Steinamanger (Szombathely), early 19th century, Joseph Bruckner, active ca. 1828. Silver cast, L: 30,2, diam.: 2,3 cm.

103 Polgár Galéria és Aukcióház. 55. – Tavasz Művészeti Aukció (2005. május 18.) 372: Szombathelyi biedermeier evőkanál, 13 latos antik ezüst, 19,5 cm, 49 gr. Jelzett: Josephus Bruckner, említve 1828 (K:2078, 2083). Lekerekített nyélen ovális merítő.

104 A magyar pipaművesség története. Történelem a magyar pipákon. Kiállítási katalógus. Szerk.: *Haidner Edit – Ridovics Anna*. Budapest 2000, Kat. 20/18. Tajtékpipa, magyar, 19. század első fele. Foglalat: Josephus Bruckner, Szombathely, 1828 körül. M: 9 cm, sz.: 6,5 cm. MNM, D.1974.151.

105 Kísérlet VI. (MÉ XLVIII. 1999), 131; Kísérlet VII. (MÉ L. 2001), 141; Kísérlet XI. (MÉ LVII. 2008), 138.

106 *Horváth Tibor Antal*: Szombathelyi ötvösök. Dunántúli Szemle VIII. 1941, 152.

107 Kísérlet VI. (MÉ XLVIII. 1999), 132–133.

108 *Kapossy i. m.* (18. j.) szerint 1814/15-ben 3, 1828-ban 7, 1845/46-ban 2 név szerint ismert ötvös volt Zomborban. Mivel közöttük átfedések is voltak, szerinte összesen 10 zombori ötvös nevét ismerjük az 1814–1846 közötti évekből. A Hetilap, az Ipáregyesület 1845–1848 között megjelent lapja, 1846. január 2-én megjelent az évi első száma a 16. oldalon közli, hogy ekkor Zomborban kilenc aranyműves mester dolgozott. Sajnos nevüket nem közölte. Az 1862-es címjegyzékben nincs zombori ötvös, az 1870-esben csak Frey Ignác és Lippert Antal. 1896-ban Despotovics Pál és Despotovics Tódor (valószínűleg az 1828-as Despotovics György leszármazottai), Frey Imre (valószínűleg Frey Ignác fia) és Jerdimirovits Ljubomir működött Zomborban.

AN ATTEMPT TO SOLVING SOME HUNGARIAN GOLDSMITH'S MARKS XVIII.

Continuing with his earlier publications (Művészet-történeti Értesítő) the author presents new goldsmith's marks and mark variants found in private collections and the art trade and makes an attempt to decode them. For already published marks he relies on Elemér Kőszeghy's book (Elemér Kőszeghy: Hungarian goldsmith's marks from the Middle Ages to 1867. Budapest 1936) and for the Pest-Buda marks on Ilona P. Brestyánszky's work (History of goldsmith's art in Pest-Buda. Budapest 1977.), referring to the running numbers in these works. He presents new data about the goldsmiths of Pest, Arad (Arad, Romania), Baja, Bártfa (Bardejov, Bartfeld, Slovakia), Eszék (Osijek, Esseg, Croatia), Győr (Raab), Kassa (Košice, Kaschau, Slovakia), Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš, Sankt Nikolaus in der Liptau, Slovakia),

Körmöcbánya (Kremnica, Kremnitz, Slovakia), Kolozsvár (Cluj-Napoca, Klausenburg, Romania), Lőcse (Levoča, Leutschau, Slovakia), Igló (Spišská Nova Ves, Zipser Neudorf, Slovakia), Óbuda (Altofen), Nagyszombat (Trnava, Tyrnau, Slovakia), Nagyvárad (Oradea, Großwardein, Romania), Pápa, Székesfehérvár (Stuhlweißenburg), Szombathely (Steinamanger), Zombor (Sombor, Serbia).

GROTTE András, H-1145 Budapest, Columbus u. 32.

Kulcsszavak: ötvösség, ezüstművesek, levéltári adatok, magyar városok, 17–19. század / *Keywords*: goldsmithing, silversmith, master's mark, archival data, Hungarian towns, 17–19th centuries

